

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

SAODAT KAMBAROVA

**MUTOLAA MADANIYATI VA O‘QUVCHILARNING
TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI
SHAKLLANTIRISH METODIKASI**

Monografiya

**Toshkent
“Innovatsiya-Ziyo”
2020**

UDK: 950(575.1)

BBK: 63.3(5UZ)

K-18

Saodat Kambarova

Mutolaa madaniyati va o‘quvchilarning tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi /Monografiya/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2020. – 158 bet.

Mazkur monografiyada o‘quvchilarda mutolaa madaniyatini shakllantirish va ularni kichik tadqiqotlarga yo‘naltirish mazmuni xususida so‘z yuritiladi. Undan oliy o‘quv yurtlari filologik ta‘lim yo‘nalishi bakalavriat va magistratura bosqichlari talabalari, mustaqil izlanuvchilar, umumiy o‘rta ta‘lim maktablari adabiyot o‘qituvchilari adabiy ta‘lim jarayonini tashkil etishda foydalanishlari mumkin.

Mas‘ul muharrir

Safo Matchonov – pedagogika fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Roza Niyozmetova – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti “O‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasi” kafedrasida professori, pedagogika fanlari doktori

Husniddin Suyunov – Navoiy davlat pedagogika instituti “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasida mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek tili va adabiyoti universiteti ilmiy Kengashining 2020-yil 24-oktabrdagi 3-sonli yig‘ilishi qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-5866-4-2

© Kambarova S., 2020.

© “Innovatsiya-Ziyo”, 2020.

KIRISH

Jahon amaliyotida jamiyat taraqqiyoti va barkamol shaxs kamoloti omillaridan biri sifatida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga alohida ahamiyat qaratish tendensiyasi kuzatiladi. Dunyoning yetakchi davlatlarida ta'lim tizimiga "reader response" (kitobxon javobi), "student – centered" (o'quvchi faol) kabi yondashuvlar joriy etilib, badiiy asarning yaxlit adabiy-estetik hodisa sifatidagi ma'no xosliklarini kashf qilish, o'quvchi faolligini oshirish, kreativlik, mantiqiy hamda tanqidiy mushohada yuritish kabi mutolaa san'atini egallash hamda kichik tadqiqotlarga zamin yaratuvchi strategiyalar ishlab chiqilmoqda.

Xalqaro miqyosda ta'limda pragmatizm, retseptiv estetika va uning zamiridagi tranzaksiya nazariyalari (kitobxon va asar dialogi)ni tatbiq etish orqali o'quvchilarning asarda tasvirlangan voqelik mohiyatini real hayotiy asoslari bilan qiyoslash, matn mazmunini emotsional idrok etish, obrazli va analitik fikrlash malakalarini shakllantirishga qaratilgan yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bunda, umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarni muntazam mustaqil mutolaa madaniyatiga o'rgatish, ushbu jarayonning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini tahlil qilish, metodik ta'minotini zamon talablari asosida takomillashtirish, shaxs sifatlarini tarkib toptirish hamda global tafakkur rivojiga doir texnologiyalarni qo'llash muhim o'rin tutadi.

Mamlakatimizda yosh avlodning ma'naviy-intellektual salohiyati, ongi va tafakkuri, dunyoqarashini yuksaltirish, o'z Vatani va xalqiga bo'lgan muhabbati va sadoqat tuyg'usini shakllantirishga doir islohotlar qatorida kitobxonlik madaniyatini oshirishga qaratilayotgan e'tibor madaniy muloqotda faol ishtirok etadigan raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalash imkoniyatlarini oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha chora-tadbirlar dasturida "kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga doir targ'ibot

ishlarini tizimli va samarali tashkil etish, “Eng kitobxon maktab”, “Eng kitobxon mahalla”, “Eng kitobxon oila”, “Eng faol kutubxonachi” kabi ko‘rik-tanlovlarni yuqori saviyada o‘tkazish” kabi vazifalar belgilangan. Bu borada, umumiy o‘rta ta‘lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirishga ta‘sir ko‘rsatishning pedagogik-psixologik xususiyatlari va omillarini aniqlashtirish, kitobxonlik darajasini oshirish usullarini tashkiliy-metodik jihatdan tizimlashtirish va didaktik ta‘minotini takomillashtirish, o‘quv-tarbiyaviy ishlar jarayonini texnologiyalashtirish va loyihalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon tarbiyashunoslik ilmiga beqiyos hissa qo‘shgan Sharq va G‘arb mutafakkirlarining pedagogik qarashlarida inson ma‘naviy kamolotiga mutolaa madaniyatini egallash orqaligina erishish mumkinligi qayta-qayta tilga olinishi bejiz emas. O‘zbekistonda o‘quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularni kichik tadqiqotlarga qiziqtirish muammosiga turli yillarda nutq o‘stirish, sinfdan tashqari o‘qishni tashkil etish, badiiy asar mazmunini o‘zlashtirish masalalari doirasida yondashilgan.

Mutolaa muammosining ayrim jihatlarini Q.Yo‘ldoshev adabiyot o‘qitishda yangilangan pedagogik tafakkur, M.Mirqosimova o‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish tizimi, S.Matchonov adabiyotdan mustaqil ishlarning asosi, Q.Husanboyeva mustaqil fikrlashga o‘rgatish, R.Niyozmetova ta‘lim rus tilida olib boriladigan maktab, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning o‘zbek tili dars (mashg‘ulot)larida adabiy materiallarni o‘rganish, M.Nigmatova maktabgacha yoshdagi bolalarda kitobxonlik ko‘nikmalarini o‘stirish usullari majmuyi tarzida tadqiq qiladilar. Milliy istiqlol g‘oyasini yoshlar ongiga singdirish jarayonida kutubxonalardan maqsadli foydalanishni optimallashtirishning nazariy asoslari, jamiyat taraqqiyoti va komil inson tarbiyasi, oila kitobxonligini belgilab beruvchi me‘yoriy hujjatlarni yaratish muammolari A.Umarov, S.Chiniyeva, D.G‘aniyevalarning izlanishlarida alohida tahlilga tortilgani kuzatiladi.

70. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 12 жилдли. 5-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. – 704 б.

71. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 2-жилд. –Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – 680 б.

72. Ғаниева Д.А. Ўқув жараёнининг методик таъминотида кутубхоначи билан ўқув фанлари ўқитувчилари ҳамкорлиги (ахборот-ресурс марказлари мисолида). Пед. фан. ном. ... дисс. –Тошкент, 2008. – 176 б.

73. G‘oziyev E.G‘. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008. – 352 б.

74. Чалмаев В.А., Зинин С.А. “Русская литература XX века” (11 кл.) при изучении предмета на базавом и профильном уровнях. Профильное обучение. 2-е изд. – Москва: 2005. – 220 с.

75. Чиниева С.А. Ўзбек оилаларида китобхонлик воситасида ўсмирлар маънавиятини шакллантириш: Пед. фан. ном. ...дисс. – Тошкент, 2006. – 148 б.

76. Чориев А., Чориев И. Педагогиканинг методологик асоси ва илмий тадқиқот методлари. – Тошкент: Nishon noshir, 2016. – 247 б.

77. <http://www.mirznanii.com/a/179562/kognitivnye-metody-obucheniya>

78. <http://www.ziyouz.com> кутубхонаси. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. Р ҳарфи. “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. – 321 б.

79. <http://www.ziyouz.com> кутубхонаси. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. Ф ҳарфи. “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. – 325 б.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. UMUMIY O‘RTA TA‘LIM TIZIMIDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL MUTOLAA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI...	6
1.1-§. O‘quvchilarning mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirish – pedagogik-psixologik muammo sifatida.....	6
1.2-§. O‘quvchilarning mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirishga qo‘yiladigan didaktik talablar.....	28
I bob yuzasidan xulosalar.....	56
II BOB. ADABIY TA‘LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL MUTOLAA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI... ..	58
2.1-§. O‘quvchilarning mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ...	58
2.2-§. Mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirishda asar tahliliga zamonaviy yondashuvlar.....	76
II bob yuzasidan xulosalar.....	101
III BOB. UMUMIY O‘RTA TA‘LIM TIZIMIDA O‘QUVCHILARNING TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA DOIR STRATEGIYALAR	103
3.1-§. O‘quvchilarda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari.....	103
3.2-§. O‘quvchilarni ilmiy ijodga qiziqtirish va nutqini o‘stirishda tizimli yondashuv.....	125
III bob yuzasidan xulosalar.....	144
XULOSA.....	147

Kambarova Saodat Irkinovna

**MUTOLAA MADANIYATI VA O‘QUVCHILARNING
TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH
METODIKASI**

Monografiya

Toshkent - “Innovatsiya-Ziyo” - 2020

Muharrir Xolsaidov F.B.

*Nashriyot litsenziyasi AI №023, 27.10.2018.
Bosishga 05.12.2020. da ruxsat etildi. Bichimi 60x84.
“Times New Roman” garniturası.
Ofset bosma usulida bosildi.*

*Shartli bosma tabog`i 10. Nashr bosma tabog`i 9,75.
Adadi 100 nusxa.*

*“Innovatsiya-Ziyo” MCHJ matbaa bo`limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Farhod ko`chasi, 6-uy.*

